

RECULL DE CONFERÈNCIES 2012-2013/DEBATS DE RECERCA 6-7: 47-66 (2015)
 Societat Andorrana de Ciències, Andorra
 DOI: 10.2436/15.0110.21.4 ISBN: 978-99920-61-24-4

Societat Andorrana de Ciències

La diversitat cultural d'Andorra

- 14 de maig del 2012 a les 19.30 h
- Sala d'actes Consòrcia del Centre de Congressos d'Andorra la Vella

Dins la setmana de celebració del Dia Mundial de la Diversitat Cultural del Comú d'Andorra la Vella

Joan Micó i Ibáñez

Sociòleg i director del Centre d'Estudis Sociològics, de l'Institut d'Estudis Andorrans

▲ Currículum

Joan Rafel Micó i Ibáñez és director del Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans, des de la seva creació l'any 2000.

És llicenciat en Sociologia per la UNED l'any 1996, Postgrau en Metodologies de les ciències socials el 1999 i Postgrau en anàlisi estadístic multivariant el 2003.

Des de l'any 1997 fins l'actualitat: Professor-tutor de la UNED a les assignatures d'Introducció a les Ciències Polítiques, Introducció a la Sociologia, Estadística, Tècniques d'investigació social i Estructura social.

Ha participat com a coordinador en diversos treballs de recerca del CRES, dels que s'han publicat: Estudi sobre l'oci i el consum cultural a Andorra (2001), Anàlisi de la situació laboral a Andorra (2003), Composició de les llars d'Andorra (2004), Andorra a l'enquesta mundial de valors (2006), La inserció dels titulats universitaris d'Andorra al mercat de treball (Promocions 2000/2001/2002) (2007), Els treballadors argentins temporals a Andorra (2008), Quin sabor té un "Sumol" a 2.200 metres d'altitud? Identitat, integració i xarxes socials dels ciutadans portuguesos a Andorra (2008), Formació i mercat de treball (2008).

Ha col·laborat en el llibre *Impacte de la Immigració a Andorra*, coordinat per Maria Jesús Lluelles (2010).

Entre els articles publicats en revistes i llibres es ressenyen els següents:

- *Què pensem i què fem els andorrans (la família a Andorra)*. Escorihuela, I.; De la Parte, I. "Famílies. 20 maneres de viure". Fundació Julià Reig.
- Les enquestes d'opinió: L'Observatori. *Ciudadans 1. Juliol 2004*
- La conciliació de la vida laboral i familiar. El cas d'Andorra. *Ciudadans 2. Juliol 2004*
- El món laboral a Andorra. Joan Micó. *Àmbits de Política i Societat, Número 31*-Hivern 2005. Col·legi de Doctors i Llicenciats en Ciències Polítiques i Sociologia.
- Immigració i cultura. Immigrants a Andorra. J. Micó; I. de la Parte. *15a Diada Andorrana a l'UCE: Una història d'Andorra, temàtica*. Societat Andorrana de Ciències (2003)
- La recerca sociològica a Andorra: l'experiència del Centre de Recerca Sociològica de l'Institut d'Estudis Andorrans. J. Micó. *10s Jornades: L'estat de la recerca a Andorra: Organismes públics i privats d'investigació*. Societat Andorrana de Ciències (2005)
- Les enquestes d'opinió: L'Observatori. J. Micó. *19a Diada Andorrana a l'UCE: Els models de fiscalitat per a Andorra*. Societat Andorrana de Ciències (2007)
- Els valors de la societat andorrana. J. Micó. *20a Diada Andorrana a l'UCE: Andorra i el seu capital social*. Societat Andorrana de Ciències (2008)
- L'Enquesta Mundial de Valors. J. Micó; P. Batalla. *14s Jornades: Els valors de la societat andorrana avui*. Societat Andorrana de Ciències (2009)
- Anàlisi de les necessitats formatives per part dels empresaris. J. Micó; P. Batalla; M. Casals; C. Fernández. *15s Jornades: Quina formació per a la vida laboral?* Societat Andorrana de Ciències (2010)

Entre altres treballs de recerca que ha coordinat, i no han estat publicats, per la seva relació amb la temàtica de la diversitat cultural, es destaquen: La immigració a Andorra (2004), La participació ciutadana a la paròquia d'Andorra la Vella (2008), Enquesta sobre usos lingüístics (2009), Les relacions transfrontereres d'Andorra (2010).

Quan un turista arriba per primer cop a Andorra troba un país cosmopolita, amb molt moviment comercial i persones vingudes d'arreu, ja siguin visitants, ja siguin residents al país. Aquest turista trobarà que la major part de les persones que tractarà en els comerços, hotels o en qualsevol establiment turístic no han nascut al país. Si és una mica curiós anirà a veure les esglésies romàniques, els barris antics, les feixes, les pletes i bordes a la muntanya..., en fi, vestigis d'una Andorra tradicional, d'un país que s'ha transformat en un temps rècord.

Com a anècdota us puc dir que al CRES hem fet col·laboracions amb professors espanyols i francesos, que ja havien vingut a Andorra a esquiar a comprar..., en fi, com uns turistes més. Després d'estar-se uns dies al país per qüestions de feina amb nosaltres, de conèixer-nos més en profunditat, es van quedar impressionats de les nostres particularitats (i tal com ho van només insinuar, aquesta sensació de sorpresa va ser més gran perquè abans de la visita tenien la imatge del país com una zona que ha crescut molt, i potser d'una manera una mica anàrquica i despersonalitzada...).

Una de les coses que els sobta més és la nostra diversitat social, diversitat que no és la mateixa que la de qualsevol altres zones del Pirineu o dels seus països d'origen... Ho explico perquè fa poc un d'aquests professors em comentava que per a ell un dels molts signes de la identitat andorrana actual és precisament aquesta diversitat, entre les quals destacava la quantitat tan gran de persones d'origen portuguès que hi ha al país.

En tot cas, no és cap novetat afirmar que una de les característiques més evidents de la societat andorrana actual és la nostra diversitat social i cultural, producte de la transformació econòmica tan important dels darrers seixanta anys.

Abans de començar a entrar en matèria, vull donar les gràcies al comú d'Andorra la Vella i a la Societat Andorrana de Ciències per convidar-me a parlar sobre un tema tan important com aquest.

També vull felicitar el comú d'Andorra la Vella haver tingut la iniciativa d'organitzar aquesta setmana de celebració del Dia mundial de la diversitat. Com exposaré més endavant, aquestes iniciatives, a part de l'aspecte lúdic, són també molt útils i fins i tot necessàries per poder millorar la cohesió del nostre país.

He de dir que a Andorra tenim la sort de tenir treballs de gran qualitat que ens ajuden a entendre com ha evolucionat la nostra societat, com els de la Dolors Comas i el Joan Josep Pujadas, la Isabel de la Parte i en general, tot el departament de Patrimoni Cultural de Govern, la gran feina feta per la M. Jesús Lluelles i historiadors com Pere Cavero o economistes com Xavier Sàez o Josep Maria Bricall, entre molts d'altres, als quals demano excuses per no citar-los.

A més, hi ha treballs de recerca, com el d'Estivill, als anys 70, o Tapinos a mitjan 80, que han tingut molta influència en els canvis legislatius posteriors i que són referents en l'actualitat per entendre tot el procés de configuració de la nostra societat.

Sense més dilació, començaré l'exposició, que està estructurada en les parts següents:

- 1. Conceptes**
- 2. Evolució de la societat andorrana**
- 3. Segmentacions socials**
- 4. Reptes de futur**

1. Conceptes

Andorra no és una excepció, i de fet cada cop és més evident que les societats actuals són cada cop més diverses. Segurament l'error és pensar que abans no ho eren: sempre hi ha hagut diversitat en totes les societats, intercanvis entre pobles, migracions... El que ha canviat segurament és la rapidesa amb què es produeixen els canvis en l'actualitat, i per què no dir-ho, el fet que els europeus hem passat de colonitzar altres zones del món a rebre cada cop més persones vingudes d'arreu, a més la intensificació dels moviments migratoris que hi ha dins del nostre continent.

És per aquest motiu que un dels debats que hi ha a totes les societats occidentals és com gestionar la convivència de persones que tenen orígens diversos, amb els seus trets culturals a vegades molt *diferents* (encara que la major part de les vegades no tan diferents com es diu o pot semblar...), com cohesionar aquestes societats, en fi, com poder *integrar* les persones novvingudes.

No vull allargar-me massa a explicar aquests debats, però a totes les societats occidentals es fan qüestions similars: com s'han d'articular aquestes societats cada cop més diverses, en què ha de consistir la integració o quins són els factors que condicionen aquesta integració i quins trets culturals han d'assumir les persones novvingudes (o si ho han de fer o no) per considerar-los *dels nostres*.

En aquest sentit, moltes vegades quan es parla d'integració és per comentar només aspectes culturals i s'obliden altres aspectes que condicionen la relació d'aquestes persones amb la societat receptora i molt la conformació d'aquestes noves societats.

En tot cas, i molt relacionat amb el concepte d'integració, com veurem més endavant, el primer concepte de què vull parlar seria el d'*identitat pròpia*, és a dir, el conjunt de pautes culturals que el nostre grup ha assumit com a pròpies.

Què pensen vostès, aquestes pautes que ens defineixen han estat sempre més o menys homogènies? Sempre han estat les mateixes?

És evident que sí, que hi ha hagut canvis, que hi ha influències d'altres cultures o producte dels canvis tecnològics, que al final assumim que són part de la nostra cultura, de la nostra identitat. Però, quan passa això? Per exemple, quan es va assumir per part dels catalans que el pa amb tomata (que ja sabeu que la tomata és un producte originari d'Amèrica) és un signe d'identitat català? O quan la cultura espanyola considera com un altre signe d'identitat seu menjar raïm la nit de Cap d'Any? O quan hem trobat com a relativament normal el fet que els nostres infants quasi no celebrin la castanyada i cada cop més celebrin Halloween?

Bé, per intentar contestar aquestes preguntes hem de parlar d'un altre concepte íntimament lligat al de la identitat, que és el de *cultura*.

Segons la Unesco, la definició de cultura és la següent: "És el conjunt de trets distintius, espirituals i materials, intel·lectuals i afectius que caracteritzen una societat o un grup social." Com es pot apreciar, la definició de cultura agrupa aspectes molt amplis, pràcticament tot el que condiciona la vida de les persones. Com sabeu, no hi ha una cultura, sinó que n'hi ha moltes. De fet, les diferències culturals i el conjunt de similituds culturals són les que les persones tenim com a referència per saber si pertanyem a un grup determinat, a un *poble*. S'entén la cultura com la identitat d'aquest poble, el fet que cohesionen un grup i que el fa diferent dels altres.

En sociologia o en antropologia també es parla que el procés és a l'inrevés; és a dir, el fet de sentir-se o de voler ser diferent a d'altres pobles fa que hi hagi un esforç per part del grup, o dels seus intel·lectuals, per ressaltar o donar més importància a uns ítems culturals més que a uns altres com a signes d'identitat propis, i aquest procés es fa de manera sistemàtica per agrupar i cohesionar el nostre grup i diferenciar-nos dels altres.

Ja hem dit que en totes les cultures hi ha canvis, però depèn com s'entengui la rapidesa i l'abast d'aquests canvis, tradicionalment hi ha dues posicions:

- Una imatge homogènia, estable, amb canvis molt reduïts: la cultura de qualsevol poble, aquest fet distintiu, ha estat sempre més o menys la mateixa des de fa molt de temps.
- La cultura d'un poble està en una reformulació constant, a partir de les influències producte d'altres cultures amb la pròpia però també dels canvis econòmics o de qualsevol tipus que poden esdevenir en una societat. Així, la cultura pròpia és producte de la barreja.

Hi ha autors que critiquen la idea que la cultura ha estat sempre homogènia i afirmen que de fet la cultura pròpia es basa en una lectura més o menys interessada del passat. Aquesta redefinició de la cultura obeeix, com deïem abans, a l'intent de diferenciar-se d'altres grups.

Un exemple d'aquesta pràctica seria, en l'Espanya de no fa pas tant temps i fins i tot la d'avui, la poca valoració de la influència musulmana en la cultura espanyola. Per no anar tan lluny, al nostre país –no sé què en pensen vostès– sembla evident que les influències franceses es valoren millor que les influències d'altres contrades.

I en el cas d'Andorra, quins són els trets distintius de la nostra cultura?

Un dels treballs més interessants sobre la cultura andorrana i la seva transformació del passat segle XX ha estat el de la Dolors Comas i Joan Josep Pujades en llibres com *Andorra, un país de frontera* o *Andorra, una economia de frontera*.

Aquests autors afirmen que l'Andorra tradicional forma part de la cultura pirinenca, específicament la de la zona catalana.

Les característiques més importants són les següents:

- Economia i forma de vida agropastoral.
- La casa i les institucions comunitàries com a elements bàsics de l'organització econòmica i social.
- Uns valors socials, rituals i sistema de representació.
- Un sistema d'habitatge, indumentària i utilitatge material adaptat a la vida de muntanya.

Les diferències entre una zona pirinenca i l'altra es troben en com es combina cada factor i com s'han anat transformant, però la base comuna és similar a totes les societats pirinenques del voltant. En aquest sentit, la principal diferència envers altres contrades del Pirineu ha estat clarament el manteniment i el desenvolupament d'institucions polítiques pròpies, que han portat com a conseqüència que Andorra sigui un Estat reconegut en l'esfera internacional, i un desenvolupament econòmic molt diferent de la resta.

A més, Andorra s'ha transformat radicalment els darrers anys i s'ha convertit en una ciutat amb un estil de vida en molts aspectes diferent del de la resta de valls pirinenques.

En tot cas, la cultura tradicional no ha estat una illa on hi havia molt pocs canvis; de fet, mai no ha estat una societat tan homogènia ni tancada com a vegades es pensa.

Jordi Guillamet, que ja sabeu que ha fet treballs molt interessants sobre la història andorrana i que és director de l'organisme on treballa, em va comentar un munt d'exemples que refuten aquesta imatge d'un societat tancada i amb molts pocs canvis durant segles.

Així, a l'Andorra tradicional, els cicles ramaders, pastures d'estiu i desplaçaments a les terres més càlides porten associats moviments de persones i animals. Els pastors i acompanyants sempre han estat descobridors de les novetats d'altres llocs i els transmissors de notícies, tendències, modes, novetats. A més, les fires i els mercats, llocs d'intercanvi comercial, també han estat els punts de trobada històrics on s'intercanviaven, a més de mercaderies, coneixements, innovacions.

Hi ha proves que aquestes relacions ja existien des de ja fa molt de temps: hi ha restes arqueològiques de productes de fora que arribaven a Andorra des del neolític de llocs força llunyans, com un collaret i unes polseres de variscita procedents de les mines de can Tintoré de Gavà trobats a Juberri. S'han trobat també monedes romanes del segle IV després de Crist a Sant Vicenç d'Enclar, així com també es va trobar ceràmica paleocristiana del sud de França del segle V. Aquestes troballes evidencien els intercanvis comercials i culturals des de fa molts segles.

Un fet aïllat però molt interessant és la presència d'una inscripció àrab trobada a les runes de l'església de Sant Vicenç amb la inscripció: "Salut".

Com ja sabeu, el romànic, present en tot el territori andorrà, va importar les tècniques de construcció, així com també els retaules barrocs presents en algunes esglésies andorranes. Els pintors i artesans venien de fora i s'instal·laven una temporada per fer els seus treballs.

Ja als segles XVIII i XIX, hi havia companyies comercials andorranes que tenien gran activitat comercial a una banda i l'altra de la frontera. Compraven sal a Gerri i la venien a França, mentre que importaven pebre, espècies, robes de França i les venien a Espanya. Per comerciar estaven obligats a conèixer les tècniques mercantils en ús tant de la zona francesa com de l'espanyola.

Quan les fargues treballaven a ple rendiment, Andorra es va omplir de francesos que hi treballaven i s'estaven llargues temporades al país. La cultura, les tradicions i els costums d'aquests francesos conviuen amb els dels andorrans.

En èpoques de la sega i la verema, molts andorrans anaven a treballar a França, així com també a les mines de talc de Luzenac. A més, a les parròquies baixes hi havia moltes relacions familiars amb Catalunya i a les parròquies altes amb França, i de fet, molts costums francesos són presents a aquestes parròquies (i fins i tot en el vocabulari).

Aquests són uns dels molts exemples que demostren que Andorra mai no ha estat una societat aïllada, al marge del que passava a l'exterior. I també és evident que la cultura tradicional andorrana, com totes, té influències d'aquestes interrelacions. En fi, que la cultura tradicional andorrana, encara que és evident que no al ritme actual, ha estat en evolució des de sempre. De tota manera, és partir de la segona part del segle XX quan hi ha un profund canvi d'estil de vida en la societat andorrana: es passa en pocs anys de ser una societat ramadera i agrícola a una societat moderna, que viu del turisme i dels serveis. Una societat oberta, que va multiplicar el nombre d'habitants per 15 (passa d'uns 5.000 habitants el 1950 als més de 75.000 de l'actualitat), i on vénen cada any més de vuit milions de turistes.

De fet, l'estil de vida del país es més propi d'una ciutat. Una ciutat amb un centre ben definit, la conurbació d'Andorra la Vella i Escaldes-Engordany, i amb uns pobles (seguint el símil de la ciutat, funcionarien com a *barris*) que tenen certa vida pròpia però on l'economia tradicional té un paper residual, i són en part dormitori de les persones que treballen al centre.

Dins de les conseqüències que porta aquesta ràpida modernització, vull destacar les següents:

- Un augment espectacular del nivell de vida dels habitants d'Andorra. Es passa de tenir una economia de subsistència a tenir una renda per càpita més alta que la mitjana de les societats europees.

- Gran demanda de treballadors i un gran augment demogràfic, amb persones que provenen d'altres contrades i de cultures diverses.

En aquest sentit, un factor fonamental per entendre la societat andorrana actual i la seva relació amb la immigració és que l'augment del nivell de vida, aquesta modernització del país, va íntimament lligada amb el fet migratori. És a dir, malgrat les divisions socials i els estereotips negatius que existeixen en la societat andorrana, la immigració no es veu amb el recel d'altres societats del voltant, ja que el fenomen de la modernització del país i l'augment del nivell de vida per part de la població del país està íntimament lligat en la consciència col·lectiva a la immigració.

Aquest és un punt important que recolliré més endavant de la xerrada.

Un altre concepte és important parlar-ne avui, és el d'integració. Moltes vegades, quan es parla que una persona està integrada, es diu de la persona que no causa *problemes* en la societat autòctona, o si més no, que és invisible dins d'aquesta societat.

També s'utilitza aquest terme quan es parla de la igualtat formal dels descendents dels immigrants en relació amb la població autòctona.

D'altra banda, com hem comentat abans, popularment es considera que la integració és sobretot una qüestió relacionada amb la cultura, i més concretament, de com assumeixen trets culturals de la societat receptora els immigrants o quins han d'assumir per considerar-los *dels nostres*.

Des de la sociologia de la immigració, la integració té un significat molt més ampli. La definició seria aquesta: és el procés d'incorporació dels immigrants a una societat d'arribada en diferents àmbits relacionats entre si: estructural (inserció en el mercat de treball), jurídicopolític (estatus jurídic assolit, en relació amb la legislació d'immigració i de ciutadania), cultural (maneres d'actuar, formes de vida, pautes culturals, tradicions, etc.), identitari (sentiment de pertinença a un col·lectiu o sentiment de pertinença nacional) i de xarxes socials (relacions entre els diferents grups de població).

És a dir, s'ha de destacar que la integració engloba molts més aspectes a banda del cultural o l'idiomàtic, i per a molts autors la integració és producte de la interrelació de tots aquests aspectes; o el que és el mateix, no es pot entendre la integració d'una persona o grup sense tenir en compte aquests factors. Hi ha fins i tot molts autors que afirmen que el procés d'integració no culmina fins que els immigrants accedeixen als drets polítics.

Com podeu apreciar en els exemples del nostre entorn, aquest procés no ha estat en cada societat igual. De fet n'hi ha exemples diferents en funció de les exigències i les dinàmiques de cada societat, de tal manera que es poden definir tres principals models d'integració, depenent de les característiques històriques, polítiques o de tradició de cada país:

- L'assimilacionista, basat en la idea d'igualtat a través de l'adopció dels valors i normes de la societat dominant sense tenir en compte la diversitat, com en el cas de França.
- El model multiculturalista o pluralista, basat en el respecte i la protecció de la diversitat cultural dins un marc d'identitat compartida, com als Països Baixos, Suècia o el Canadà.

- El model de separació o exclusió, amb un marc restrictiu sobre immigració i accés a la ciutadania, i la separació entre les diferents comunitats etnicoculturals, com en el cas d'Àustria o Alemanya.

En la pràctica, en cada país es produeix una combinació en diferent grau de les dues perspectives bàsiques: el model assimilacionista i el model pluralista.

Aquests models presenten limitacions que els condueixen al fracàs. El model assimilacionista, en no reconèixer la diversitat cultural en l'àmbit públic, pot conduir a la marginació o exclusió d'alguns grups (l'exemple dels disturbis a les *banlieues* és paradigmàtic), mentre que al model multiculturalista se'l critica perquè pot afavorir processos de segregació, amb la creació de societats paral·leles i separades (mosaic cultural, que poden portar a la formació de guetos, amb poca interrelació entre tots els membres de la societat que es perpetuen amb el temps) que limiten la cohesió social.

De fet, a la pràctica, els dos models curiosament poden donar com a resultat societats dividides, en molts casos amb uns conflictes latents que de tant en tant poden esclatar.

Hi ha un altre model, que per a molts especialistes és el més adequat per a les societats modernes, el del diàleg intercultural.

Alguns autors, com Miguel Pajares, defineixen el diàleg intercultural com una proposta que es diferencia del multiculturalisme. A diferència del multiculturalisme, que condueix a un desenvolupament separat de cada grup i a la conservació de les *cultures existents*, el diàleg intercultural parteix del reconeixement de les diferències culturals i ha de facilitar els mecanismes perquè els aspectes culturals diferenciats canviïn –tant en la població autòctona com en la immigrada– i amb el temps en sorgeixin altres de nous; és a dir, es tracta de facilitar una interrelació que enriqueixi totes les parts i que acaba conduint al mestissatge cultural.

Així, es considera la integració social com un procés d'interacció, d'adaptació mútua, que es produeix al llarg del temps i que comporta canvis en ambdues parts (la població autòctona i la immigrada), ja que resulta impossible que un procés social d'interacció només es produeixi en un sentit, és a dir que la societat d'acollida incorpori els nousvinguts sense quedar alhora transformada.

Un altre autor molt interessant, De Lucas, afirma que també cal tenir present que en el procés d'immigració hi ha una relació asimètrica, amb una situació de domini per part de la societat d'acollida, que és la que ha de prendre la iniciativa en el procés d'integració, garantint i mostrant als immigrants els drets i els deures que els corresponen.

Si té un problema el model intercultural és que fins ara ha estat més un ideal que una realitat completa, ja que encara no es pot parlar de societats enterament interculturals, sinó de situacions d'interculturalitat, o de processos que porten o poden portar a aquest model.

Per acabar de parlar dels conceptes, un dels que més s'utilitza relacionat amb la integració és el de distància cultural, és a dir, les diferències culturals entre els diferents grups que conviuen dins una societat. Hi ha autors que afirmen que la distància cultural fa més difícil la integració, fins i tot pràcticament impossible (Sartori seria un dels exemples més famosos quan parla de la, segons ell, impossibilitat que els musulmans s'integrin en les societats occidentals).

Per contra, hi ha uns altres autors que comenten que aquest terme el que de veritat amaga són *relacions de poder* (diferències econòmiques, de classe social, d'estatus), més que diferències reals entre els grups, que al final la *distància cultural* és més una excusa per justificar en molts casos estereotips i prejudicis.

Segui com sigui, una opinió estesa al Principat és que no hi ha hagut molts problemes *greus* en la relació dels andorrans i les persones nouvingudes a causa de la *poca distància cultural* entre els uns i els altres.

Què els sembla a vostès? Deixo aquesta pregunta oberta i tornarem a parlar d'aquesta qüestió més endavant.

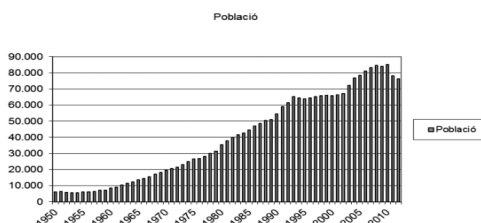
2. Evolució de la població al Principat

En aquesta segona fase de la xerrada, m'interessa sobretot explicar d'una manera ràpida la magnitud de la transformació de la societat andorrana en aquests seixanta anys. A causa de la crisi de la indústria de les fargues a final del segle XIX, Andorra va passar de tenir 5.231 habitants l'any 1900 a 4.042 l'any 1930 (és una disminució del 23% de població). És a dir, en l'inconscient col·lectiu de molts andorrans hi ha la imatge dels seus avis o besavis havent de marxar del país per aquesta situació econòmica precària.

Com ja sabeu, a partir de l'entrada de Fhasa a Andorra, l'any 1929 (la instal·lació de la central elèctrica i la construcció de carreteres), hi ha un canvi de cicle. De fet, l'any 1951, després de la Guerra Civil espanyola i de la Guerra Mundial, Andorra ja tenia uns 6.310 habitants (que van passar a 5.503, l'any 1954).

A partir d'aquestes dates es produeix el gran creixement econòmic, que porta com a conseqüència la modernització i l'entrada d'un volum molt gran d'immigrants: el Principat passa a tenir 77.000 habitants l'any 2012.

Evolució del nombre d'habitants d'Andorra. Any 1950-2013

Font: elaboració pròpia a partir de dades del departament d'Estadística del Govern d'Andorra

Més enllà de l'increment de població, el que és important destacar-ne és el ritme:

Increment de la població anual per dècades

Dècada dels 60: 9,7% anual

Dècada dels 70: 5,6% anual

Dècada dels 80: 5% anual

Dècada dels 90: 2,5% anual

Del 2000 fins al 2007: al voltant del 3%

Del 2008 al 2012: descens del quasi 2% anual

Si es reflexiona una mica sobre una societat de poc més de 5.000 persones i que cada any de manera tan important augmenta en nombre d'habitants es pot entendre que, malgrat que com hem dit anteriorment aquest creixement està lligat a la millora del benestar econòmic de la població autòctona i de la modernització del país, va haver-hi també un sentiment de por

de perdre la identitat del país (i també, perquè no dir-ho, dels privilegis) per part dels autòctons.

Aquesta por es tradueix amb reformes de la llei de l'accés a la nacionalitat que porten a situacions més restrictives, com la de l'any 1975, en la qual no podien obtenir la nacionalitat els infants nascuts a Andorra si cap dels progenitors no eren andorrans (aquesta llei va portar com conseqüència que a principi de la dècada del 90 hi hagués més de 7.000 persones nascudes a Andorra que no tenien la nacionalitat andorrana i que eren considerades en els registres oficials com a "nascuts a Andorra").

A més, a partir de l'increment de població, els percentatges de cada grup nacional al país va anar canviant de manera molt ràpida:

- Andorrans: passen de ser el 87% de la població l'any 1936 al 17,5% l'any 1983. Actualment les dades del cens afirmen que un 45% de la població té la nacionalitat andorrana.

- Espanyols: l'any 1962 són el 62% de la població (molta proporció de catalans).

Composició del col·lectiu espanyol l'any 1979: gallecs, un 11%; andalusos, un 21%, i catalans, un 30%. El 1983 hi havia un 46% d'espanyols, mentre que actualment se situen al voltant del 27%.

- Portuguesos: vénen sobretot a partir de l'any 1975 (al principi eren repatriats de les antigues colònies a l'Àfrica, i de seguida del nord de Portugal). L'any 1980 eren el 3% de la població; l'any 1992, un 11%, i el 2012 quasi un 15%.

- Francesos: l'any 1963 eren un 3,6% del conjunt de la població, mentre que l'any 1989 passen a ser un 7,8% de la població, i l'any 2012 disminueix el percentatge al 5%.

- Altres nacionalitats:

Resta d'Europa: hi ha colònies relativament nombroses d'altres països d'Europa com d'Anglaterra, Bèlgica, Holanda, Itàlia... Molts d'aquests immigrants són persones amb un poder adquisitiu relativament alt que han vingut a Andorra a retirar-se i que acostumen a viure a parròquies altes o en zones residencials.

Altres països del món: llatinoamericans, marroquins, hindús, filipins... Aquest és un perfil ben divers de persones que han vingut, la majoria, atrets per la gran oferta de treball.

Composició de la població del Principat d'Andorra per nacionalitats. Any 2012

	Nombre	%		Nombre	%
Andorrana	34.417	45,14	Xilena	198	0,26
Espanyola	20.320	26,65	Belga	191	0,25
Portuguesa	11.229	14,73	Danesa	114	0,15
Francesa	3.794	4,98	Uruguaiana	94	0,12
Britànica	964	1,26	Nord-americana	93	0,12
Argentina	663	0,87	Índia	84	0,11
Marroquina	433	0,57	Suïssa	69	0,09
Italiana	427	0,56	Australiana	64	0,08
Filipina	387	0,51	Sueca	45	0,06
Alemanya	313	0,41	Altres nacionalitats	2.129	2,79
Holandesa	218	0,29	Total	76.246	100,00

Font: elaboració pròpia a partir de dades del departament d'Estadística del Govern d'Andorra

De les dades de població de l'any 2012 s'ha de destacar el percentatge d'andorrans, un 45%, que ha anat augmentant els darrers anys, sobretot a partir de l'any 1993 i a partir de l'obertura en l'accés a la nacionalitat, que facilita que les persones amb més de 20 anys al país (25 anys al principi) puguin nacionalitzar-se.

S'ha de dir que segurament aquest 45% està per sobre del percentatge real, ja que tots els infants nascuts al país es consideren andorrans a efectes estadístics, encara que n'hi ha molts que finalment no accedeixen a la nacionalitat. De fet, si mirem el percentatge de les persones que tenen la nacionalitat andorrana de més de 18 anys, està al voltant del 35% del total de la població del país.

Una data molt important en l'evolució de la composició de la població va ser l'any 1984. En aquest any es va passar de tenir un sistema per obtenir el permís de treball i residència al país relativament fàcil per a totes les persones vingudes d'arreu a un sistema de quotes que facilitava molt l'entrada de persones amb nacionalitat de països de la Comunitat Europea (la Unió Europea actualment) i feia molt difícil l'entrada a les persones no comunitàries (només per a permisos temporals d'hivern, servei domèstic o cuidadors, o personal altament qualificat). És cert que a partir de la primera dècada dels anys 2000 aquesta política es torna més laxa, però la principal conseqüència ha estat que el percentatge de persones originàries de la Unió Europea sigui tan elevat en comparació de les persones vingudes d'altres contrades del món, sobretot si és té en compte que abans d'aquest canvi legal ja hi havia una colònia relativament nombrosa de persones provinents de Sud-amèrica, el Marroc o l'Índia.

En aquest sentit, entre d'altres explicacions, és possible que els legisladors van realitzar aquest canvi per por de la distància cultural, és a dir, que la diversitat cultural que es feia ja ben palesa els anys 80 fos un possible factor desencadenant de problemes.

Encara avui, com hem dit abans, hi ha persones que consideren que un dels factors pels quals la societat andorrana és *poc conflictiva* (més enllà dels conflictes latents que existeixen) és el fet de la relativa poca distància cultural de la major part dels immigrants.

Tot i això, aquesta opinió té molts adeptes; personalment opino que hi ha altres factors que tenen més importància per explicar la poca conflictivitat de la societat andorrana (com intentaré explicar més endavant).

Alhora, la proximitat cultural no ha estat un obstacle perquè en la nostra societat s'hagin creat estereotips i algun prejudici amb persones de cultures molt pròximes a la nostra (l'exemple més clar ha estat els prejudicis envers la comunitat portuguesa, però també, els anys 60 i 70 sobretot, envers les persones originàries de Galícia o Andalusia).

Sembla clar que aquests estereotips negatius tenen més a veure amb qüestions de classe social que no a suposades distàncies culturals.

3. Segmentacions socials

A partir del creixement econòmic tan elevat en poc temps i gran entrada d'immigrants, la societat andorrana s'ha configurat amb una sèrie de línies de divisió i de factors cohesionadors.

En el llibre *Andorra, un país de frontera*, Dolors Comas i Joan Josep Pujadas, l'any 1997, van analitzar el canvi social del país i van definir de manera molt clara les línies de segmentació de la societat andorrana actual. És un llibre de referència per entendre la societat andorrana

actual, i de fet des del CRES es va utilitzar la mateixa hipòtesi per analitzar les relacions entre els diferents grups socials del país en l'estudi sobre la immigració a Andorra de l'any 2004.

Així doncs, les línies que segmenten de manera clara la societat andorrana (i que s'interrelacionen entre elles) són les següents:

- Segmentació econòmica i ocupacional.
- Segmentació política.
- Segmentació social (o de prestigi cultural).

Segmentació econòmica i ocupacional

Quan s'analitzen les dades de la CASS de la població activa d'Andorra per nacionalitats, es veu clarament que hi ha una concentració de persones per origen nacional en molts dels sectors productius del país. Malauradament, les dades a què tenim accés, les de la CASS, estan dividides per sector econòmic i no per tipus d'ocupació (si fos així, es podria analitzar amb molta més cura aquestes concentracions).

Les causes d'aquesta divisió del mercat de treball per origen (i amb matisacions com veurem més endavant), són:

- El creixement econòmic tan elevat ha fet que Andorra hagi tingut molta necessitat d'una gran quantitat de treballadors en tots els sectors, però sobretot en els sectors que més es van desenvolupar i que ocupen més mà d'obra, com la construcció i annexos, el comerç i l'hoteleria. És a dir, la major part dels immigrants es van ocupar en aquests sectors.

- A la vegada, l'existència de xarxes migratòries, que va significar que moltes d'aquestes persones que van decidir venir a Andorra ho van fer perquè ja hi tenien familiars, amics o coneguts. Com a resultat, podem trobar que a Andorra hi ha colònies molt importants de persones que han nascut en pobles com Mojácar (Almeria), Lalín (Pontevedra) i Viana do Castelo (al nord de Portugal), per donar-ne uns exemples. El boca-orella ha estat un factor molt important per a la concentració de persones procedents d'aquestes contrades al nostre país.

- Les limitacions als immigrants per accedir a certs llocs de treball. Fins fa molt poc temps, les persones que no eren andorranes o no eren al país més de 20 anys, no podien accedir a certs llocs de treball, com ara professions liberals o a concursar per accedir a llocs de treball a les administracions públiques.

A partir del conveni trilateral signat amb França i Espanya, l'any 2003, i ampliat amb Portugal l'any 2007, els nacionals d'aquests països poden concórrer als edictes de les administracions i es rebaixa el nombre d'anys perquè un resident a Andorra pugui exercir com a professional liberal. Així mateix, amb l'obertura econòmica engegada per aquest govern sembla que hi haurà una obertura definitiva a l'entrada dels professionals d'altres països.

De tota manera, les normes restrictives de tots aquests anys han portat com a conseqüència que les administracions públiques i parapúbliques estiguin ocupades majoritàriament per andorrans, a més de la major part de les professions liberals.

Així mateix, les persones d'origen extracomunitari només podien accedir a tenir un permís de treball i residència si trobaven ocupació en uns sectors ben delimitats, com el treball temporal a les estacions d'esquí i annexos, la cura de persones o el servei domèstic. La conseqüència ha estat que al sector de la neteja a la llar o de cuidadors personals hi hagi un volum important

de persones procedents de Filipines o Sud-amèrica. Així mateix, la major part del treball temporal especialitzat d'hivern prové de l'Argentina i Xile.

A partir de final de la dècada dels 90, la política migratòria es fa més laxa envers els extracomunitaris, però tot i així, la seva entrada al país ha estat molt més discreta que la que hi va haver a Espanya els anys 90 i principis dels 2000 fins a l'esclat de la crisi econòmica.

D'altra banda, l'obertura de negocis estava limitada només als andorrans (o en societats havien de ser-ne els socis majoritaris). Aquesta limitació també ha anat canviant amb l'obertura econòmica dels darrers temps.

S'ha de dir, però, que aquesta limitació no ha estat realment un impediment perquè persones no andorranes poguessin obrir un negoci; com ja sabeu, era molt normal utilitzar la figura del *prestanoms*.

- Convalidació d'estudis: encara que de manera quasi automàtica es convaliden els estudis fets en països de la Unió Europea, les persones extracomunitàries tenen problemes similars a la resta d'Europa per poder convalidar els seus estudis. Aquesta circumstància ha limitat les possibilitats d'obtenir feines qualificades a persones extracomunitàries i amb estudis superiors. En aquest punt vull fer una observació en relació amb l'afirmació que tot sovint es fa sobre la immigració que ha rebut el nostre país, en el sentit que és en general poc qualificada o que té pocs estudis. A part que el volum de persones amb formació universitària i que és immigrant és considerable (hi ha una gran quantitat de professionals en tots els sectors que són persones que han vingut d'altres països), els sectors que més han creat en termes absoluts llocs de treball han estat els que necessiten gran volum de mà d'obra però sense una gran formació reglada (per a moltes feines sí que es necessita una molt bona formació, com els oficis, la construcció..., encara que fins fa poc era formació poc reglada). El que vull dir és que no és que la immigració que ha vingut al país ha estat poc qualificada, sinó que l'economia andorrana ha creat un volum important d'ocupació no tan qualificada, o si més no, que no necessita persones amb estudis superiors.

A més, com hem dit abans, la feina més qualificada ha estat ocupada primerament pels andorrans. Si hi ha hagut més necessitat de professionals –i durant els llargs anys de bonança econòmica ha estat així–, hi ha hagut molts professionals i universitaris d'altres països que han trobat feina a Andorra, sobretot provinents de Catalunya o la resta d'Espanya.

- Una altra limitació gens menyspreable ha estat el coneixement d'idiomes per part de les persones novingudes: per poder accedir a les feines amb millors condicions al mercat laboral andorrà, ja que és necessari en general tenir un bon domini del català, però també del castellà i del francès, i cada cop més de l'anglès. Imagineu l'esforç que ha de fer una persona provinent, per exemple, de Portugal per poder accedir a la major part de les feines administratives del país.

És veritat que, depenent el lloc de treball, moltes vegades no ha estat tan necessari dominar tots aquests idiomes, a vegades tampoc el català, però és evident que ha estat un handicap molt gran per a les oportunitats laborals de moltes de les persones que han vingut a viure al país.

Lligada amb la forta concentració de nacionals en determinats sectors, i com a conseqüència de tenir una economia i les relacions laborals força desregulades, on no funcionen bé els mecanismes de defensar dels treballadors, sobretot en el sector privat, hi ha hagut una dualització del mercat laboral andorrà en dos sectors molt diferenciats:

- Segment primari

Ocupat per andorrans, residents de molts anys o persones amb molta formació, amb condicions laborals més bones: treballs estables, jornades de dilluns a divendres, bons horaris i bones condicions econòmiques. A més, hi ha hagut les condicions adequades (estabilitat a la feina...) per permetre organitzar-se i crear sindicats per defensar els seus drets, encara que aquest procés s'ha desenvolupat només a les empreses públiques i parapúbliques.

Exemples de treballadors que estan immersos en aquest segment primari serien els treballadors al sector de les administracions o parapúbliques, sector financer, immobiliari, assegurances, professions liberals, però també moltes de les ocupacions directives en els altres sectors...

- Segment secundari

En aquest segment treballa molta de la població immigrada al país. Tenen condicions de treball més precàries, menys estabilitat a la empreses, salaris més baixos i en general menys oportunitats de promoció laboral que els treballadors del segment primari. A més, com hem dit abans, no funcionen els mecanismes de defensa dels drets dels treballadors: de fet, la principal defensa del treballador ha estat tradicionalment, i en un context de gran creixement econòmic, canviar de feina a una amb millors condicions, sobretot econòmiques. Són la major part dels treballadors del comerç, l'hoteleria i restauració, amb llargues jornades laborals en caps de setmana i festius, amb les dificultats de conciliació de vida laboral i familiar que això comporta (dificultats que s'han agreujat amb la liberalització dels horaris comercials).

Es dona la paradoxa que la major part de l'economia productiva del país es basa en la feina d'aquests treballadors, i que a més, la major part dels serveis públics no s'adapten prou bé a les necessitats d'aquests treballadors del segment secundari (deu ser per què la majoria no té dret al vot i per tant, en el mercat polític els seus interessos estan en un segon o tercer terme?).

De tota manera, s'ha de dir que el gran creixement econòmic del país ha proporcionat l'oportunitat que moltes persones que treballaven al segment secundari hagin passat al primari. A més, si mirem l'evolució del nombre de treballadors per sector econòmic al llarg dels darrers trenta anys, es pot apreciar que el percentatge (i el nombre absolut) de treball amb millors condicions laborals ha augmentat, i en tot cas, moltes persones que s'han quedat al país han trobat millors condicions de feina que les que tenien al país d'origen (i moltes de les que no, han marxat del país).

Un altre factor molt important per entendre la configuració de la societat andorrana ha estat la bona entrada al mercat laboral de les persones que han nascut al país (tant fills dels andorrans com dels que no ho són...). Aquest fet ha passat al llarg de tots aquests anys, fins i tot en aquesta època de crisi. Per exemple, des del CRES hem realitzat un estudi de com han accedit al mercat de treball tots els estudiants que van acabar els estudis obligatoris l'any 2004 i que, en conseqüència, han entrat al mercat laboral en plena crisi econòmica. Els resultats són encara molt satisfactoris per a un volum important d'aquests joves, tot i que hem de veure com està evolucionant durant aquests anys.

La bona entrada al mercat laboral de les persones escolaritzades al país ha estat, al nostre entendre, un factor de cohesió molt important de la societat andorrana, un dels aspectes més positius de la societat andorrana contemporània.

A més, una dada interessant, resultat dels treballs realitzats des del CRES, és que hi ha la percepció per a gran majoria dels andorrans que els immigrants no són un risc per al seu treball, i que de fet, hi ha la percepció que no es competeix pels mateixos llocs de treball.

Aquesta percepció és manté molt elevada fins i tot en aquesta època de crisi, en dades d'enquestes recents. Si compareu aquesta percepció amb la de societats veïnes, es pot comprovar que en aquest sentit la societat andorrana té una opinió de la immigració dins del mercat laboral molt menys recelosa que les societats del nostre entorn.

Segmentació política

L'augment tan important d'immigració en tan poc temps i les polítiques restrictives d'accés a la nacionalitat han portat com a conseqüència que en l'actualitat tingui dret al vot al voltant d'un terç de la població de més de 18 anys resident al país, és a dir, només les persones amb nacionalitat andorrana.

Aquesta situació s'ha d'entendre en relació amb el gran canvi que ha tingut el país aquests darrers cinquanta anys, però es pot afirmar que, en relació amb les societats del nostre entorn, aquesta situació es pot considerar una *anomalia*. La conseqüència més evident és que el sistema polític no s'adapta a tota la població del país, sinó una part, que en general és la que té millors condicions de vida.

Quan hem parlat del concepte sociològic d'integració, parlàvem que per a molts autors el seu colofó arriba quan hi ha una igualtat real de drets i obligacions, és a dir, el dret a participar en el mercat polític amb les mateixes condicions que els nadius.

S'ha de tenir en compte, a més, que prop del 70% de les persones que fa més de 20 anys que són al país i que podrien accedir a obtenir la nacionalitat andorrana, no han iniciat les gestions per naturalitzar-se. El fet d'haver de renunciar a la nacionalitat d'origen per accedir a la nacionalitat andorrana, la pèrdua del valor instrumental d'obtenir la nacionalitat (després de vint anys de residència moltes persones tenen la impressió que no necessiten ser andorrans per millorar el seu estatus social) i la manca d'integració (el fet de no sentir-se andorrans o d'estar *dolguts* per tenir aquesta barrera durant tant de temps) són les principals explicacions a aquesta situació.

En tot cas, a dins de la societat andorrana cada cop es debat més sobre si s'ha de facilitar l'accés a la nacionalitat andorrana, ja sigui reduint els anys de residència necessaris o bé acceptant la possibilitat de la doble nacionalitat amb el país d'origen.

A més, segons enquestes que hem fet des del CRES en diverses ocasions des del 2003, la major part de la població (i també dels andorrans) estaria d'acord que l'accés al vot dels immigrants a les eleccions comunals, o fins i tot més d'un terç dels andorrans pensa que haurien de poder participar en les eleccions generals.

Segmentació social

Està estretament relacionada amb les altres línies de segmentació, i també és conseqüència del creixement migratori per onades, amb una diversitat de grups nacionals que conviuen al país. Té com a resultat la formació d'una mena de piràmide de prestigi social on podem trobar tots els grups nacionals existents al país ordenats de més a menys. Una prova de l'existència d'aquesta piràmide és com estan arrelats en l'imaginari col·lectiu de la població estereotips sobre la major part dels grups nacionals que conviuen al nostre país.

A la cúspide de la piràmide podem trobar els andorrans, i dins d'ells els de generacions (els *pota negra*, els que són *de casa*). Tot i que cada vegada de manera més matisada, aquesta divisió entre els andorrans de soca i els que no, encara existeix. Tot i així els *altres andorrans* han assolit, en la seva major part i com hem dit abans, una molt bona entrada al mercat laboral, a les administracions, a llocs de responsabilitat... A més, si s'analitzen les candidatures de tots els partits polítics a qualsevol elecció, cada cop més hi ha cognoms d'origen no andorrà, persones que són filles de les onades migratòries.

A més, entre les famílies *de soca* cada cop hi ha més membres (per matrimoni...) que no són origen de famílies andorranes, és a dir, el grup d'andorrans cada cop més és un grup producte de la barreja, encara que com hem dit abans el fet de tenir algun avantpassat andorrà és un plus de prestigi social.

Després dels andorrans es poden trobar a les persones d'origen català, per qüestions evidents de compartir la mateixa cultura, i les originàries de França, amb les quals es produeix una curiosa dualitat: d'una banda, és una cultura de prestigi social i també es valorada molt per la seva influència en la cultura tradicional andorrana, i de l'altra a vegades s'assumeixen estereotips negatius similars als que existeixen en la societat espanyola.

Després podem trobar la resta d'espanyols, i a sota els portuguesos i la resta de comunitats (com demostra l'estudi del CRES de l'any 2004).

En aquest punt es interessant recalcar que, malgrat que no tenim dades comparatives, molts dels estereotips que abans patien les persones originàries de Galícia o Andalusia s'han traspassat als originaris de Portugal. Sembla, a més, tal com va passar amb aquestes comunitats d'origen espanyol que van arribar els anys 60 i 70, que les persones originàries de Portugal cada cop estan més acceptades, que els estereotips negatius cada cop es van diluint més conforme passen més anys de l'assentament d'aquesta comunitat al país i amb la interrelació de la resta de la societat amb les persones d'aquest origen.

En aquesta escala de prestigi social, s'ha de destacar també la posició de la comunitat marroquina o en general, d'origen musulmà. A l'estudi del CRES de l'any 2004, *La immigració a Andorra*, queda reflectida una imatge millor que la que es tenia en aquells moments a Espanya o Catalunya, però no deixava de ser una comunitat amb poc prestigi social, a la base de la piràmide social abans comentada. Es dona la paradoxa que, malgrat els estereotips existents en les societats veïnes i que en part també s'han reproduït a Andorra, hi ha hagut molts pocs conflictes envers a aquesta comunitat, i com ja hem explicat amb la resta de joves nascuts al país, els fills d'aquesta comunitat han accedit al mercat de treball, i a la societat en general, d'una forma molt satisfactòria.

Com hem dit abans, malgrat aquests estereotips, no hi ha hagut conflictes greus de convivència, ja sigui perquè cadascú *assumeix* el seu lloc en aquesta piràmide, ja sigui perquè hi ha hagut mecanismes reals de mobilitat social ascendent per a moltes de les persones residents al país.

A més, els andorrans en general no s'han sentit amenaçats en la seva posició predominant, ans al contrari; a poc a poc s'ha eixamplat la cúspide de la piràmide amb els fills dels no-andorrans i amb residents amb èxit empresarial o professionals..., segurament perquè, com hem explicat abans, tot aquest procés ha estat paral·lel o ha portat com a conseqüència que els andorrans hagin arribat a tenir una renda per càpita molt elevada.

De tota manera, el Consell d'Europa, en els seus informes sobre la lluita contra la intolerància i el racisme sobre Andorra, alerta de la possibilitat que aquests estereotips passin a prejudicis, sobretot si la crisi econòmica pot continuar o agreujar-se encara més. En aquest sentit, aquest organisme recomanava que el país havia de fer polítiques actives d'integració, així com facilitar l'accés a la nacionalitat i el vot als no-andorrans en les eleccions comunals.

Una aportació interessant del treball *La immigració a Andorra* del CRES era que demostrava que les persones que tenen més interrelació amb persones d'altres grups nacionals tenen menys estereotips, i una valoració molt més elevada dels grups potencialment més estigmatitzats, que no les persones que tenen poca o cap relació. És a dir, com més interrelació entre els grups socials, els estereotips negatius queden més matisats o diluïts. Si recordeu el que hem dit quan parlàvem dels tipus d'integració, aquesta interrelació entre els grups seria un dels camins per arribar a la *interculturalitat*.

Factors de cohesió de la societat andorrana

Fins ara hem parlat de les grans línies que segmenten la societat andorrana, en definitiva, dels conflictes latents que existeixen en la nostra societat.

En explicar-los, ja he comentat alguns dels factors que fan que aquestes divisions no s'agreugin, o que fins i tot cohesionen la nostra societat, dinàmiques que podríem denominar d'èxit en aquest procés. De fet, com a conseqüència d'aquestes dinàmiques positives, la diversitat cultural producte de la immigració, i la mateixa immigració, es viu d'una manera molt menys traumàtica que en moltes de les societats del nostre entorn.

El primer seria que durant molts anys, llevat aquests darrers anys de crisi econòmica, Andorra ha tingut un gran creixement econòmic que ha portat com a conseqüència un augment de la riquesa molt elevat i un nivell de renda per càpita equiparable als de la zona alta del continent europeu.

Independentment de com està repartida aquesta riquesa, tants anys de bonança econòmica han donat moltes oportunitats als andorrans i també a les persones novingudes. És a dir, malgrat les línies de segmentació comentades, hi ha hagut una mobilitat social ascendent d'àmplies capes de la població resident al país, inclosos molts dels immigrants que resideixen al nostre país. S'ha de dir que també és cert que moltes de les persones que malauradament no han tingut èxit a la seva experiència migratòria a Andorra, bé perquè no s'han complert les seves expectatives, per quedar-se sense feina o per l'estil de vida del país que no els satisfieia, han marxat o han hagut de marxar del país, com ha passat aquests darrers anys de crisi econòmica.

A més, com hem comentat abans, un dels èxits més notables del model andorrà ha estat la molt bona entrada al mercat de treball de les noves generacions, tant els fills d'andorrans com els fills dels no-andorrans. De fet, la major part d'aquestes noves generacions han entrat al mercat laboral, al que anomenàvem el segment primari del mercat de treball, dels que tenen millors condicions laborals. A més de la possessió de la nacionalitat andorrana, el domini del català ha estat un molt bon ascensor social.

En aquest sentit, com demostren els estudis del CRES o els altres abans comentats de la Dolors Comas i el Joan Josep Pujadas, el domini del català és el criteri bàsic per considerar una persona integrada a ulls de la població autòctona.

És per aquest motiu, i malgrat que és veritat que hi ha persones que fa molt de temps que resideixen al país i que no dominen aquesta llengua, **la immensa majoria de la població migrada fa tot el possible perquè els seus fills aprenguin i utilitzin el català.** Un dels exemples seria el fet que moltes persones que no tenen el català com a llengua vehicular es dirigeixen als fills en aquest idioma, encara que només sigui amb les poques paraules que coneixen (segur que molts de vostès coneixen persones que ho fan o ho han fet quan tenien els nens petits).

Així mateix, com demostra l'estudi fet per l'Estel Margarit i l'Alexandra Monné sobre la relació dels adolescents que han acabat la secundària amb els idiomes que s'utilitzen al nostre país, l'ús del català augmenta de manera significativa després de deixar l'escola, ja que el domini i la utilització és un dels instruments més valuosos per tenir una bona entrada al mercat laboral. Les petites dimensions del país també han estat un element cohesionador, ja que faciliten molt la interrelació i dificulten l'existència de guetos o de concentració de grups d'immigrants només en unes zones determinades. A més, tots els nens a Andorra hem anat a col·legis on trobàvem com a companys fills de persones de moltes procedències, tots barrejats amb infants d'origen andorrà. Aquest factor ha estat molt important per reduir, o com a mínim matisar, els estereotips latents.

El gran creixement econòmic d'Andorra s'ha basat en l'obertura a l'exterior a partir del turisme. Cada any arriben a Andorra prop de 8 milions de turistes. Andorra és un país molt cosmopolita, acostumat (i desitjant, malgrat alguns inconvenients, com les cues de trànsit) que el país s'ompli de persones d'arreu.

Com a resultat, estem acostumats a veure, i com a element positiu, molta diversitat als carrers, o cada cop més diversitat, en trobar-hi persones que vénen de contrades cada cop més llunyanes. Com a qüestió per reflexionar, seria interessant analitzar com han canviat els estereotips aquests anys sobre les persones que provenen de l'Est d'Europa, i més concretament de Rússia: hem passat de tenir molts estereotips i prejudicis sobre les persones que provenen de l'Est i posar, com als països veïns, moltes barreres perquè poguessin passar les nostres fronteres, a facilitar-los molt l'entrada com a turistes i també com a treballadors per poder donar servei als compatriotes (del recel de fa poc més de vint anys a esperar-los amb ànsia actualment, i si em permeten la broma, com una mena de manà).

En fi, tal com hem comentat al principi de la xerrada, al nostre país la modernització i millora de la qualitat de vida de la població andorrana està directament lligada a la immigració (i encara que hi hagi hagut recels que es tradueix a la piràmide de prestigi social, a la diversitat cultural existent), de tal manera que la major part de la població no la veu com una amenaça sinó com un fet consubstancial del nostre país.

I si es pensa en el que deien aquests professors amics meus que comentava al principi de la xerrada, crec que els hem de donar la raó: un dels trets més destacables de l'Andorra actual és tenir una societat amb molta diversitat cultural.

En aquest sentit, són molt interessants els resultats d'enquestes fetes pel CRES, on el 85% de la població pensa que la immigració és bona per al país, o que un 93% digui que fa possible el desenvolupament econòmic.

A més, com ja sabeu, des del CRES fem una enquesta d'opinió des de l'any 2002, l'Observatori, en què demanem quins són els principals problemes d'Andorra. En aquests deu

anys d'existència, la immigració mai no ha aparegut com un dels principals problemes del país (a diferència d'Espanya o d'altres països europeus). De fet, el percentatge de les persones que el consideren com un dels tres principals problemes d'Andorra ha estat sempre per sota del 5%. Cal destacar que aquests percentatges també s'han mantingut molt baixos també en aquesta època de crisi econòmica.

Reptes per al futur

Quan es parla de diversitat cultural, o de conviure en societats cada cop més diverses, el primer que s'ha de dir és que, com passa a la resta de països del nostre entorn, **és un procés irreversible**: totes les dinàmiques que comporta la globalització fan que en el futur totes les societats estiguin compostes per persones d'origens molt diferents. També a nosaltres ens han educat amb la idea que les persones pertanyen a una identitat. En societats cada cop més obertes, amb una mobilitat cada cop més important de les persones, aquest paradigma està canviant de manera molt ràpida.

Penseu tot aquest conjunt joves andorrans amb molta formació que estan treballant com professionals en llocs tan distants com els Estats Units, el Japó..., i que segurament passaran una part important de les seves vides en aquests països. Després de viure tants anys fora d'Andorra, no arribaran també a estimar al país on resideixen actualment? No adoptaran alguns dels seus costums o maneres de fer (com per altra part, a nosaltres ens agradaria que fessin les persones que venen a viure al nostre país)? Això voldrà dir que han de renunciar a la seva identitat andorrana, o que aquestes persones podran compartir més d'una identitat, estimar i sentir com seus els països on han viscut? És clar que cada cop més tindrem més d'una identitat a la mateixa vegada, i això no haurà de suposar cap trauma.

Cada cop les nostres societats seran més diverses, i en aquest sentit, més complexes. Aquesta diversitat no s'ha de viure com un *problema* o com un *mal menor* (hi ha molts autors que critiquen la paraula *tolerància* pel fet que implica certa condescendència amb els immigrants. Seria com dir "*com que sóc bo, o com que no tinc cap més remei, t'aguanto*") sinó com un factor d'enriquiment de les nostres societats. És veritat que pot haver-hi conflictes, que les relacions poden ser més complexes a vegades, però també aquesta interrelació ens aporta, i ens pot aportar, moltes coses positives, com diria l'òptica intercultural.

A partir dels conceptes teòrics, sembla clar que el repte principal (i les de totes les societats del món), és assumir la interculturalitat com un signe d'identitat del nostre país. Aquest fet no ha de significar la renúncia als trets identitaris tradicionals, sinó més aviat assumir la barreja existent com un fet positiu i cabdal per entendre la nostra societat, que també formi part de la nostra identitat com a poble.

En aquest sentit, és molt important que hi hagi factors culturals cohesionadors, que en el cas de la nostra societat ha de ser l'aprenentatge i la utilització del català. Com hem explicat abans, hi ha el consens social que la importància que ha de tenir el nostre idioma en el procés d'integració, i malgrat que en molts àmbits socials del país no és la llengua majoritària, la seva principal força és ser un element molt important de mobilitat social ascendent.

També s'ha comentat que un dels principals factors d'integració a Andorra ha estat el creixement econòmic i, com ja hem dit, la mobilitat social ascendent de la major part dels

membres de la nostra societat. De fet, aquest ha estat una de les principals eines de cohesió social i dels èxits del model social andorrà, sobretot dels joves nascuts al país.

En aquest sentit, a part del creixement econòmic i si es pensa en escenaris com l'actual, aquesta forta crisi econòmica seria important reforçar altres mecanismes d'integració. En general, seria molt interessant fer més polítiques expressament dedicades a aquest fet, com per exemple que els immigrants que arribessin a Andorra tinguessin una oficina al seu servei, per ajudar-los a conèixer i adaptar-se millor al país. Des de l'administració és molt destacable l'esforç per oferir cursos de català, i de coneixement del país en general, i que aquests cursos siguin gratuïts. Però segurament s'han de buscar les maneres perquè puguin arribar al màxim volum de persones, ateses les dificultats de conciliar-los amb els horaris de molts treballadors. També s'ha de relativitzar molt el concepte de *distància cultural*, en el sentit i com ho demostra per exemple l'experiència andorrana amb col·lectius com el musulmà i la seva bona integració al país, que són altres factors com la falta d'oportunitats, el sentiment de competència per part de la societat receptora, la creació de prejudicis, la poca interrelació entre col·lectius els que porten a situacions de conflicte, més enllà d'aquestes possibles *diferències culturals*.

Si recordeu la qüestió sobre si la diversitat cultural porta més problemes, o si en el cas d'Andorra el fet que hi hagi hagut poca distància cultural entre la major part dels immigrants hagi estat un factor limitador de conflictes, la resposta que diria seria no.

La relativa poca conflictivitat de la societat andorrana està molt més lligada als factors que abans s'han comentat (la modernització del país lligada a la immigració, les dimensions del país, la mobilitat social ascendent de tota la població, la bona entrada al mercat laboral i a la societat en general de totes les persones que han nascut al país...), que a la suposada distància cultural.

En aquest punt de la xerrada, i abans de finalitzar-la, voldria parlar de quins són els mecanismes per assolir que la societat andorrana sigui cada cop més intercultural:

- En primer lloc, s'han d'incentivar espais d'interrelació entre totes les comunitats. Com més espais d'interrelació, menys possibilitats que els estereotips arribin a ser prejudicis. Aquests espais poden ser més o menys seriosos, però també lúdics, com ara la festa intercultural que cada any es fa al Pas de la Casa o, com he comentat al principi de la intervenció, s'ha de valorar i molt la iniciativa del comú d'Andorra la Vella de la creació d'aquestes jornades interculturals.

A més, s'han de trobar maneres de *diluir* al màxim les línies de segmentació socials abans esmentades (laboral, política i social), i seguint la teoria de molts autors, la igualtat de drets i deures: la participació política seria un punt cabdal per superar aquestes segmentacions. Serà un dels temes que es debatran cada cop més en els propers anys dins de la nostra societat, ja que és una de les principals claus per arribar a una societat intercultural.

En tot aquest procés s'han de valorar, i molt, les arrels d'Andorra, la cultura tradicional, la seva història. Projectes com la creació d'un museu nacional han de ser molt importants per al major coneixement de tota la població.

- I d'altra banda, aquest museu, o els llibres d'història i el material didàctic a l'escola, han de saber integrar i valorar també les experiències i les cultures de milers de persones que han vingut a aquest país a treballar i a viure entre nosaltres, i que ja són part substancial de nosaltres, de la nostra societat.

L'Andorra actual és fruit de l'esforç de tots, dels que estaven aquí i dels que han vingut a quedar-s'hi, d'aquesta barreja. Tots nosaltres n'hauríem d'estar orgullosos.

Bibliografia

- ADELLACH, B.; GANYET, R. (1977) *Estadístiques de les Valls d'Andorra*. Andorra: Consell General de les Valls d'Andorra.
- BARÓ, L. (1992) *La política d'immigració a Andorra 1980-1989. Una aproximació al sistema polític andorrà*. Treball d'investigació. Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències Polítiques i de Sociologia.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. (2003) *Anàlisi de la situació laboral a Andorra*. Andorra: Institut d'Estudis Andorrans.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. (2004) *La immigració a Andorra*. Lleida: Pagès Editors.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. (2005) *Composició de les llars a Andorra*. Lleida, Pagès Editors.
- CALVO BUEZAS, T. (2003) "Inmigración, racismo y multiculturalidad. ¿Gangrena de la sociedad o enriquecimiento mutuo? 1r Congrés Internacional Multiculturalitat i Ciutadania. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS, J. J. (1997) *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Barcelona: Editorial Alta Fulla.
- COMISSIÓ EUROPEA CONTRA EL RACISME I LA INTOLERÀNCIA (2008) *Tercer informe sobre Andorra*. Estrasburg: Consell d'Europa. [en línia]. <http://www.coe.int/t/e/human_rights/ecri/1-ECRI/2-Country-by-country_approach/Andorra/Andorra%203e%20rapport%20-%20cri08-1%20-%20catalan.pdf>
- DE LA PARTE CANO, I. (1999) "Les fronteres de la frontera andorrana. La construcció social de les identitats". PUJAL, C. (coord.) *Atlas cartogràfic de les Valls d'Andorra, 1692-1976*. Andorra: Ministeri de Turisme i Cultura del Govern d'Andorra.
- DE LUCAS, J. (2003) "Sobre las condiciones de ciudadanía en la sociedad multicultural". 1r Congrés Internacional Multiculturalitat i Ciutadania. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- DELGADO, M. (1998) *Diversitat i integració*. Barcelona: Empúries.
- ESTIVILL, J. (1979) *La immigració a Andorra*. Andorra: Departament de Població del Consell General.
- LLUELLES, M. J. (1991) *La Transformació Econòmica d'Andorra*. Barcelona: Editorial L'Avenç.
- LLUELLES, M. J. (2004) (coord.) *El segle XX. La modernització d'Andorra*. Lleida: Pagès Editors i Cambra de Comerç d'Andorra.
- MARGARIT, E.; MONNÉ, A. (2010) *Joves i llengües d'Andorra*. Andorra: Govern d'Andorra, Servei de Política Lingüística, Premsa Andorrana, S. A.
- PAJARES, M. (1999) *La inmigración en España*. Barcelona: Icaria.
- RODRÍGUEZ, D. (2007) "Inmigración y modelos de incorporación: contextos, claves del debate y tendencias de futuro".
- BILES, J.; MICHALOWSKI, I.; WINNEMORE, L. *Políticas y modelos de acogida. Una mirada transatlántica: Canadá y Alemania, Francia y los Países Bajos*. Documentos CIDOB, serie: Migraciones, número 12. Barcelona: Fundació CIDOB.
- ROS PASCUET, F. (2001) *Evolució, estructura i dinàmica demogràfica andorrana*. Ministeri d'Educació, Joventut i Esports del Govern d'Andorra.
- SÁEZ, L. et al. (2006) *Estudi sociològic sobre la infància i la conciliació de la vida personal, familiar i laboral a Andorra*. Lleida: Pagès Editors.
- SAMPER L. (coord.) (2002) *Integració dels immigrants a Lleida: noves i velles migracions*. Lleida: Pagès Editors.
- SANTOS, M. (2008) *Quin sabor té un "Sumol" a 2.200 metres d'altitud? Identitat, integració i xarxes socials dels ciutadans portuguesos a Andorra*. Lleida: Pagès Editors.
- SARTORI, G. (2001) *La sociedad multiétnica. Pluralismo, multiculturalismo y extranjeros*. Madrid: Taurus.
- SOLÉ, C. (1981) *Integración sociocultural de los inmigrantes en Cataluña*. Madrid: CIS.
- SOLÉ, C. (coord.) (2001) *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Barcelona: Anthropos.
- TAPINOS, G. (1987) *Rapport sur l'immigration en Andorre. Diagnostic et perspectives*. Paris. Exemplar mecanografiat.